

Piše: Srebrenka LETINA

O AUTORICI

● Srebrenka Letina, trenutno na radu u Centru za mrežnu znanost Srednjoeuropskog sveučilišta iz Budimpešte, između ostalog autorica je knjige "Uvod u analizu društvenih mreža: koautorstvo znanstvenika iz triju polja društvenih znanosti od 1992. do 2012.". Njezin su širi interes istraživanja na sjecištu mrežnih znanosti, računalnih društvenih znanosti i psiholoških znanosti (društvene, kognitivne, organizacijske psihologije, psihologije zajednice itd.) te njihovih zajedničkih primjena u interdisciplinarnim istraživačkim područjima. (D.J.)

Živimo u povezanom i digitalnom dobu. Gotovo sve što radimo praćeno je digitalnim otiscima koji se sistematski prikupljaju, spremaju i analiziraju, od buđenja ujutro, sve što radimo, online ili offline, ostavlja digitalne tragove. Kad dotaknemo touch-screen svog mobitela, obavimo brzi poziv, provjerimo svoj e-mail, sa svakom kupnjom karticom, pretraživanjem interneta, svakim pokretom koji napravimo dok nosimo svoj mobitel sa sobom, sa svakim *lajkanjem*, mi ostavljamo digitalne tragove. Ta gomila podataka koja se automatski prikuplja od svakog pojedinca, svake minute, svakog dana, često se naziva "velikim podacima" (Big Data). Takvim podacima o milijunima ljudi raspoložu kompanije kao što su Google, Facebook, Amazon, YouTube, itd.

MORE PODATAKA

U "dobra stara" vremena, u svrhu istraživanja ljudskih interakcija ili istraživanja tržišta, istraživači su se morali oslanjati na jednokratno davanje samoiskaza dobrovoljnih i upućenih ispitanika, koji su svjesno pristali sudjelovati u određenom istraživanju, i koji su isto tako mogli biti manje ili više iskreni u svojim odgovorima. Danas nove tehnologije, poput videonadzora, e-pošte, povijesti prethodno kupljenih proizvoda i vrsta web-stranica koje posjećujemo daju zapanjujuće točne informacije o strukturi i sadržaju međuljudskih odnosa, našim interesima i osobnosti, a da mi nismo često ni svjesni da takve informacije dajemo, a još manje smo svjesni kako i u svrhe čega se one koriste. "Big Data" kao vrsta podataka neusporediva je s kvalitetom i količinom podataka koji su mo-

gli biti prikupljeni prije samo 20-ak godina. S pomoću novih tehnologija dostupni su podatci ne samo o uzorku populacije nego o većini populacije, i to tijekom razdoblja koje može obuhvaćati više godina. Takvi podaci mogu biti korisni znanstvenicima jer omogućuju pronalaženje odgovora na mnoga važna pitanja o razvoju društva, s praktičnim implikacijama za ekonomsku produktivnost, javno zdravstvo, ali i osobni osjećaj subjektivne dobrobiti. Skupina znanstvenika s najboljih američkih sveučilišta (npr. D. Lazer, A. Pentland, L. Adamić, A. L. Barabasi) prije desetak godina uočila je nepregledne mogućnosti tih "velikih podataka". Već tada su posebno upozoravali na pitanja vezana uz pravo na pristup i privatnost takvih podataka i osvrnuli se na činjenicu da je većina takvih podataka u vlasništvu kompanija (npr. banaka, telekomunikacijskih kompanija, Facebooka...). Među tim kompanijama posebno se ističe Facebook (FB). To isticanje FB-a nije samo zbog broja korisnika i činjenice da korisnici svakodnevno višekratno koriste FB kao način komunikacije i virtualno mjesto na kojem ostavljaju osobne i profesionalne podatke, izražavaju stavove i preferencije. Facebook uz sve to ima jednu dodatnu vrstu neprocjenjive informacije - informacije o našim kontaktima, odnosno drugim ljudima s kojima smo povezani. Pod informacijom tu se misli na demografske podatke i podatke o aktivnostima naših prijatelja koje su vidljive nama kao "prijateljima". Početkom ovog desetljeća taj su potencijal prepoznali znanstvenici sa sveučilišta Stanford i Cambridge (Michal Kosinski, David Stillwell) i počeli koristiti FB da bi došli do velikih i heterogenih uzoraka ispitanika te relativno jeftino i točno prikupili podatke o njihovim

demografskim profilima, društvenim interakcijama, ponašanjima te preferencijama. S FB-om to im je bilo "nadohvat ruke" preko struktura ispitanikovih društvenih mreža, vrsta odnosa koje imaju sa svojim prijateljima, aktivnosti poput *lajkanja*, članstva u grupama, postova, fotografija, događaja kojima su nazočili, uključujući i privatne poruke s drugim korisnicima. Međutim, bitno je napomenuti da su ti istraživači prvo tražili dopuštenje od svakog ispitanika - korisnika FB-a, za pristup prije navedenim informacijama. Provođeci taj projekt, istraživači su shvatili da sama dostupnost podataka i pristajanje ispitanika da podijele svoje informacije ne daju

//ZAŠTITA OSOBNIH POD

"DOBRI" STR UVIJEK MO RUPE U ZA

STUPANJE NA SNAGU ZAKONA O GDPR- ALI NE I APSOLUTNOJ ZAŠTITI O

LUMA STANZL POKSELL

DANI KOMUNIKACIJA U ROVINJU 2018.: GDPR KAO RAZVOJNI MEHANIZAM POSLOVANJA...

ATAKA//

UČNJI GU NAČI KONU!

1 KORAK JE PREMA BOLJOJ, SOBNIH PODATAKA

automatski pravo istraživaču da te podatke registrira i koristi. Načini na koji će se podaci analizirati i u koje svrhe moraju biti jasni ispitaniku. Naime, naizgled bezazlen digitalan otisak kao *lajkanje* može biti korišten kao osnova za zaključivanje o vrlo osobnim karakteristikama, poput inteligencije, osobnosti, političkih stavova i seksualne orijentacije. Ovi su istraživači u svom radu nastojali tretirati sve koji su pristali na dijeljenje osobnih podataka kao neku vrstu suradnika u istraživanju, a ne kao tipične ispitanike. Konkretno su to pokušali postići na sljedeće načine: uz standardno zajamčenu anonimnost detaljno su im i jasno objasnili koje će informacije biti korištene i tko će tim podacima imati pristup, omogućili su im povratnu informaciju o njihovim rezultatima u testovima koje su za potrebe istraživanja ispunili, tražili su dopuštenje za pohranu njihovih rezultata, dali su im mogućnost uvida u vlastite rezultate te pravo na njihovo povlačenje u bilo kojem trenutku (uz sve to, ako su htjeli, ispitanici su bili obaviješteni o znanstvenim radovima kojima su analize rezultirale).

OPASNO ORUŽJE

Istraživački tim identificirao je i jednu važnu karakteristiku podataka prikupljenih preko FB-a, koja FB čini posebno zanimljivim, ali i potencijalno opasnim oružjem za prikupljanje podataka. Radi se o nejasnim granicama između podataka koji pripadaju isključivo jednom korisniku, i za koje, prema tome, taj korisnik može dati dopuštenje za korištenje, te podataka koji postaju dostupni preko tog korisnika, ali se odnose na druge ljude (poput

Važan korak za Europu

● Dana 25. svibnja 2018. godine, dakle jučer, na snagu je stupio Zakon o GDPR-u, koji se odnosi na zaštitu osobnih podataka, a koji definira i način slanja e-obavijesti. Sve tvrtke koje posluju u Republici Hrvatskoj dužne su uskladiti svoje poslovanje sa Zakonom o zaštiti osobnih podataka, što znači da su sve tvrtke koje imaju više od 20 zaposlenih dužne imenovati službenika za zaštitu osobnih podataka. GDPR ima za cilj pokušati pravno regulirati ovu "novonastalu" situaciju, postavljajući određene zahtjeve spram kompanija koje imaju uvid u osobne podatke i implementirajući velike kazne ako kompanije ne budu slijedile te zahtjeve. Osnovna je ideja omogućiti veću kontrolu nad osobnim podacima kroz veću transparentnost o prikupljanju podataka i načinu korištenja. Između ostalog, svaka bi osoba trebala imati uvid u rezultate analiza vlastitog korisničkog profila i trebala bi imati pravo na brisanje podataka. GDPR je u tom smislu važan korak naprijed za Europu, i možemo se nadati da će slična prava u skoroj budućnosti biti osigurana i u zemljama izvan Europe. Ipak, čak i s ovom regulativom, i dalje su moguće zloupotrebe podataka, baš kao u financijskom poslovanju, gdje postoje mnoge regulative, "dobri" stručnjaci uvijek mogu naći rupe u zakonu i iskoristiti ih za vlastite interese.

slika drugih ljudi, komentara drugih ljudi i općenito informacija o prijateljima).

Kako se postaviti prema tim podacima koje posredno dobivamo od drugih pitanje je na koje se još uvijek pokušava naći najbolji odgovor. Na podacima prikupljenima u ovom projektu trenutno radi stotine znanstvenika s različitih sveučilišnih adresa, što je rezultiralo mnogim važnim znanstvenim radovima, razvojem teorije, metodologije, itd. Istraživači su bili stručnjaci iz područja društvenih znanosti, pa su stoga bili vrlo dobro upoznati s etičkim zahtjevima provođenja istraživanja i navikli na etičke protokole, pravila i regulacije kojima je u interesu ispitanikova dobrobit, uključenost i povjerenje. Međutim, za mnoga istraživanja i prikupljanja podatka - digitalnih tragova, to nije nužno slučaj, jer ih provode struč-

njaci različitih profila koji se u svom obrazovanju i radu nisu nužno formalno susrećali sa sličnim etičkim kodeksima.

CAMBRIDGE ANALYTICA

Nažalost, ovaj istraživački pothvat inspirirao je i Cambridge Analytica grupu da započne sličan projekt, ali s različitim ciljem na umu. Cambridge Analytica je tvrtka pecijalizirana za analizu podataka koja je bila jedna od suradničkih FB platformi do ožujka ove godine. Ono što je u međuvremenu postala prvoklasna vijest i skandal, jest da su oni koristili osobne podatke, uključujući i rezultate psihologijskih online testiranja u svrhu provođenja političkih kampanja (konkretno, smatraju se najzaslužnijima za Trumpovu pobjedu i za ishod Brexita). Naime, oni su koristili pristup i metodologiju

(a moguće i podatke) prije opisanog projekta, ali nisu uključili najvažniju komponentu, a to su aspekti vezani uz pristanak ispitanika i njihovu upućenost i slaganje s korištenjem podataka. (Inače, prema najavama, zbog afere s Facebookom Cambridge Analytica se kao konzultantska tvrtka zatvara!)

Posebno je zabrinjavajuća kombinacija pristupa koji su, inspirirani opisanim znanstvenim projektom upotrijebili. To je kombinacija znanosti o podacima (data science), znanosti o mrežama (network science) i grane psihologije koja se bavi mjerenjem psiholoških karakteristikama ljudi (psihometrija). Ta kombinacija omogućila je upotrebu tehnika koje se sada popularno nazivaju psihotargetiranje, a odnose se na kreiranje različitih vrsta propagandnih materijala, ovisno o tome što je vjerojatno najefikasniji način za pridobivanje pozornosti vršenja utjecaja na određeni tip ličnosti.

Ranije spomenuta grupa uglednih znanstvenika s američkih sveučilišta je prije desetak godina predviđjala da je dovoljan samo jedan incident koji može dovesti do zabrana i pravila koji mogu bitno utjecati na buduće mogućnosti korištenja "velikih" podataka. Drugi izazov koji su prepoznali vezan je uz potrebu razvoja nove paradigme obrazovanja za znanstvenike koji će se u svom radu koristiti takvim podacima, to se prije svega odnosi na stvaranje edukacijskog sistema koji će formirati računalne stručnjake koji su ujedno i stručnjaci za društvene znanosti, te stručnjake iz polja društvenih znanosti koji se vrlo dobro razumiju u tehničke aspekte nove vrste podataka. Alternativno na velikim podacima treba raditi tim stručnjaka koji pokriva sva potrebna znanja, uključujući i pravne i sigurnosne stručnjake. ■

